

<https://doi.org/10.38190/ope.10.2.10>

Pregledni rad / Review article

OBITELJSKI DOMOVI KAO RASTUĆI VID OBITELJSKOG PODUZETNIŠTVA I OTVARANJA NOVIH RADNIH MJESTA

mr. sc. **Narcisa Manojlović**

Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike

Ulica grada Vukovara 78, 10 000 Zagreb, Hrvatska

E-mail: narcisa.manojlovic@zg.t-com.hr

SAŽETAK

U Republici Hrvatskoj su se 2003. godine otvorile zakonske mogućnosti za pružanje socijalne usluge smještaja za starije i teško bolesne osobe (do 20 korisnika) u obiteljskim domovima. Taj novi vid obiteljskog poduzetništva u djelatnosti socijalne skrbi, koji ranije nije postojao, od tada do danas kontinuirano bilježi rast ponude i potražnje. Anketnim istraživanjem na ukupnoj populaciji predstavnika obiteljskih domova u Hrvatskoj, sukcesivno u 2017., 2018. i 2019. godini, utvrđen je broj i teritorijalna rasprostranjenost aktivnih obiteljskih domova, kapaciteti i broj korisnika, raspon cijena, minimalni ukupni prihodi te broj i profili radnika koje zapošljavaju, uključujući angažirane članove obitelji i vanjske zaposlenike. Zahvaljujući nesaturiranoj i trajno rastućoj potražnji za uslugom smještaja, pokazalo se da je ponuda obiteljskih domova za starije i teško bolesne osobe prisutna u svim županijama te da je do 2019. godine narasla na 400 aktivnih obiteljskih domova i blizu 6.000 korisnika, s perspektivom daljnjeg rasta. Ustanovljeno je da je prosječno u obiteljskom domu angažirano preko 6 osoba, u okvirnom omjeru: 2 člana obitelji i 4 vanjska zaposlenika. Budući da obiteljski domovi u dobroj mjeri angažiraju „neiskorištene“ materijalne i ljudske resurse kojima obitelj raspolaze (nezaposlene članove obitelji, postojeće objekte i opremu, u slučaju seljačkih domaćinstava i poljoprivredne resurse), cijena novootvorenog radnog mjesta je po prirodi stvari relativno niska. To ovu poduzetničku djelatnost čini još značajnijom, osobito jer se razvija i u manje razvijenim područjima i zapošljava i osobe niže zapošljivosti (nižeg obrazovnog statusa, starije, žene). Može se zaključiti da su obiteljski domovi nimalo zanemariv čimbenik otvaranja novih radnih mjesta i zapošljavanja, sada i ubuduće. Istraživanjem su ustanovljene i velike razlike u cijenama usluge, kao rezultat cjenovne prilagodbe tržišnoj potražnji i kupovnoj moći. To zacijelo rezultira i značajnim odstupanjima u kvaliteti usluge i uvjetima smještaja ove osjetljive skupine korisnika, što će ubuduće zahtijevati sustavniji državni nadzor i veća ulaganja predstavnika obiteljskih domova.

Ključne riječi: obiteljsko poduzetništvo; obiteljski domovi; otvaranje novih radnih mjesta, cijena otvaranja novog radnog mjesta

1. UVOD

Aktualna epidemiološka kriza samo je učinila vidljivijim naš najveći makroekonomski problem na koji stručnjaci odavno upozoravaju, a to je (pre)mali udio industrijske proizvodnje u strukturi BDP-a te posljedična nedovoljna razina izvoza, naročito proizvoda s višom i visokom dodanom vrijednosti. Sve to ima za posljedicu nedovoljnu zaposlenost hrvatskog radnog kontingenta, zbog čega je pitanje otvaranja novih radnih mjesta godinama u najužem političkom i društvenom fokusu.

Za potrebe globalne konkurentnosti, odlučivanje o poticanju otvaranja novih radnih mjesta trebalo bi polaziti od jasne i razrađene politike u koja je područja (sektore, grane, vrste proizvoda i usluga), s kojom tehnologijom i za koja tržišta poželjno ulagati, što su ključna pitanja koja se kod nas (još uvijek) dovoljno ne otvaraju. U danim okolnostima, realno je očekivati da će problem nezaposlenosti potrajati.

Stoga svaki pojedinac, a osobito svaka kategorija poslovnih subjekata koja ima potencijal za otvaranje novih radnih mjesta u bilo kojoj djelatnosti, zaslužuje punu pozornost. Jedna takva grupa, koja je predmet ovog rada, su osnivači obiteljskih domova koji su zakonski definirani kao fizičke osobe (ne samci) koje mogu samostalno obavljati socijalnu uslugu smještaja kao profesionalnu djelatnost.

Zahvaljujući porastu kvalitete života u Europi, a kod nas nažalost i zbog nedovoljnog demografskog rasta i emigracije mladih, proces starenja stanovništva zahvatio je i Hrvatsku, ali uz neadekvatan rast kapaciteta pružatelja socijalne usluge smještaja za starije i teško bolesne osobe čiji su osnivači država, jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave i različite pravne osobe. Time su se otvorile mogućnosti za rad obiteljskih domova, kao specifičnog vida obiteljskog poduzetništva koji zahvaljujući zakonskim pretpostavkama iz 2003. godine egzistira na tržištu socijalnih usluga. Obiteljski domovi su od tada do danas proširili svoje poslovanje ne samo respektabilnim brojem korisnika nego i novootvorenih radnih mjesta, što se ovim radom želi empirijski utvrditi i analizirati, budući da o tome nema raspoloživih znanstvenih i stručnih radova.

1.1. Cijena otvaranja novog radnog mjesta

Hrvatska demokratska zajednica u predizbornoj programu „Sigurna Hrvatska“ (HDZ, 2020), a potom i Vlada Republike Hrvatske u programu za tekuće mandatno razdoblje, naglašavaju aktivnosti usmjerene na otvaranje radnih mjesta. Specificiran je planirani broj radnih mjesta i sredstva koja će se uložiti u tu namjenu: „Stvorit će se uvjeti za otvaranje 100.000 novih radnih mjesta i u to uložiti 10 milijardi kuna“ (Vlada RH, 2020, str. 5 i 17). U prosjeku je, dakle, planirano 100.000 kuna, odnosno 13.333 eura po svakom novootvorenom radnom mjestu.

Ne ulazeći u razmatranje koliko je ambiciozni cilj od 100.000 novih radnih mjesta u 4 godine ostvariv u danim gospodarskim, socijalnim, demografskim i drugim okolnostima (Jurčić, 2020, navodi da se predizborni programi ne mogu analizirati ekonomskim instrumentarijem kao da imaju neku ekonomsku konzistentnost, jer je nemaju), nameće se pitanje kolika je, prema raspoloživim podacima, stvarna cijena otvaranja jednog novog radnog mjesta u Hrvatskoj, Europskoj uniji i drugim usporednim zemljama.

Izvještaj mreže europskih evaluacijskih stručnjaka koji sažima pokazatelje 27 zemalja članica o radnim mjestima koja su rezultat programa Europskog fonda za regionalni razvoj, sadrži pojedine podatke o cijeni otvaranja novih radnih mjesta. Upozoravajući na metodološke teškoće u dolaženju do usporednih pokazatelja i nepreciznosti iskazanih procjena, oni prije svega naglašavaju velike razlike u ukupnoj cijeni otvaranja novog radnog mjesta koje ovise o državi i sektoru. Prema tom izvoru, cijena otvaranja novog radnog mjesta, uključujući javne i privatne izvore sredstava, kretala se od 12.438 eura u Litvi, 78.721 u Nizozemskoj i 289.009 u Njemačkoj, dok je za radna mjesta u istraživanju, razvoju tehnologije i inovacijama iznosila 105.335 eura u Litvi i 493.801 u Njemačkoj (Europska komisija, 2013, str. 28).

U susjednoj Bosni i Hercegovini, u sklopu analize istovjetnih predizbornih obećanja o 100.000 novih radnih mjesta (Think tank Populari, 2016), sažeti su podaci izvješća zemalja članica za potrebe već spomenute analize Europske komisije za Estoniju, Sloveniju, Slovačku, kao usporedne s Bosnom i Hercegovinom, o okvirnoj niskoj, srednjoj i visokoj cijenu kreiranja novih poslova:

Tablica 1. Cijena otvaranja novih radnih mjesta u nekoliko usporednih zemalja (u eurima)

Država	Niska cijena	Srednja cijena	Visoka cijena
Bosna i Hercegovina	-	84.000	-
Estonija	6.000	73.000	-
Slovačka	57.000	249.000	399.000
Slovenija	142.000	294.000	425.000

Izvor: Obrada autora, prema: za Bosnu i Hercegovinu Think tank Populari, 2016; za Estoniju: Kalvet, 2013; za Slovačku: Frank, 2013; za Sloveniju: Kavas, 2013, sve prema Think tank Populari, 2016.

Polazeći od uočenih općih trendova u usporednim zemljama, autori pretpostavljaju da će 40% novih radnih mjesta biti u proizvodnom sektoru, a 60% u uslužnim djelatnostima. U nedostatku sličnih podataka za uslužne djelatnosti, procjena je da je cijena jednog radnog mjesta u uslužnoj djelatnosti jednaka 50% cijene radnog mjesta u proizvodnoj djelatnosti. Procjenjuje se da prosječna cijena jednog novog radnog mjesta u proizvodnji u Bosni i Hercegovini iznosi 120.000, a u uslužnim djelatnostima 60.000 eura te trošak kreiranja obećanih 100.000 radnih mjesta time iznosi 8,4 milijardi eura, znatno više od planiranog i dostižnog ne kroz jedno mandatno, nego kroz puno duže razdoblje (Think tank Populari, 2016, str. 5-7).

Jedna novija hrvatska analiza temeljena na izračunu iznosa investicija i broja novoootvorenih radnih mjesta u jednom broju poduzetničkih projekata (koja nije reprezentativna, već ilustrativna za pojedine sektore), ukazuje na vrlo velike razlike u cijeni otvaranja radnog mjesta ovisno o sektoru i korištenoj tehnologiji (Puškarić, 2019). Tako oko 1 milijun kuna košta radno mjesto u proizvodnji (dijelovi za autoindustriju, robotizirana tvornica parketa). Da i u mesno-prerađivačkoj industriji radno mjesto može imati vrlo visoku cijenu, primjer je moderna farma za uzgoj purana, gdje je uz visoku tehnologiju i s malim brojem radnika,

cijena jednog radnog mjesta iznosila 3,3 milijuna kuna. Primjer najjeftinijih radnih mjesta je tekstilna industrija (od 50.000 do 70.000 kuna), dok u IT sektoru iznose 100.000 kuna.

U nedostatku znanstvenih analiza cijene otvaranja jednog radnog mjesta u Hrvatskoj, nesporo je da, u načelu, radno intenzivne djelatnosti (tekstilna industrija), imaju znatno niži investicijski prag od kapitalno intenzivnih industrija (rafinerija nafte, farmaceutska industrija). Postoje i specifične industrije kao što je IT, koja bi se mogla okarakterizirati kao radno intenzivna s malim ulaganjima, ali uz najsuvremeniju tehnologiju (server, PC i prostor po zaposlenom), što je sigurno jedan od razloga njenog brzog rasta.

IT tehnologije naglašene su u programu hrvatske vlade i zacijelo se planiranih 100.000 kuna po radnom mjestu odnosi, između ostalog, i na IT industriju, premda taj kadar i sada nedostaje, dok istovremeno postoje brojne struke za koje radna mjesta ne postoje.

1.2. Obiteljski domovi kao mogućnost za poduzetništvo i nova radna mjesta

Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o socijalnoj skrbi („Narodne novine“, 103/03) od 26. lipnja 2003. godine uređeno je da djelatnost socijalne skrbi mogu obavljati i obiteljski domovi (članak 78.a). Time je otvorena mogućnost za obiteljsko poduzetništvo pružanjem socijalne usluge smještaja i boravka koja prije toga nije postojala, a uz određene promjene zakonskih uvjeta traje i do danas.

Budući da se obiteljsko poduzetništvo javlja u različitim pojavnim formama (s obzirom na pravne i organizacijske oblike, veličinu, strukturu i broj radnika, područje bavljenja i drugo), u literaturi nema jedinstvenog određenja obiteljskog poduzetništva. Obiteljski domovi po svojim obilježjima odgovaraju definiciji obiteljskog poduzetništva: izvorno radno angažiraju članove obitelji i njihove srodnike, članovi obitelji su u vlasništvu (dijela) kapitala te imaju kontrolu i mogućnost odlučivanja. Obiteljsko poduzetništvo se smatra jednim od najjednostavnijih načina samozapošljavanja, s relativno malim troškovima početnog ulaganja (Kuvačić, 2005, prema Udovičić, 2011). U svakom slučaju, obiteljsko poduzetništvo značajan je vid malog poduzetništva koje se smatra važnim potencijalom za ekonomski rast i smanjivanje nezaposlenosti. Ipak, u hrvatskoj literaturi manjak je kvalitetnih radova potpomognutih empirijskim istraživanjima o obiteljskom poduzetništvu (Udovičić, 2015).

Danas važeći Zakon o socijalnoj skrbi („Narodne novine“, br. 157/13, 152/14, 99/15, 52/16, 16/17, 130/17 i 98/19) u članku 175. definira obiteljski dom kao oblik pružanja usluge smještaja ili boravka za pet do dvadeset korisnika, ako se radi o odraslim osobama - starijim i teško bolesnim osobama. Za razliku od institucionalnog smještaja, smještaj u obiteljskom domu smatra se izvaninstitucijskom skrbi (članak 74., stavak 3) koja je bliža obiteljskom načinu života. Uslugu smještaja u obiteljskom domu može samostalno obavljati fizička osoba kao profesionalnu djelatnost (članak 172.) ostvarujući prihod izravnom naplatom od korisnika, a za korisnike kojima se pravo na uslugu priznaje rješenjem centra za socijalnu skrb ugovorom s nadležnim Ministarstvom rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike (članak 174.). Uslugu pruža jedan punoljetan član obitelji (ne samac) - predstavnik obiteljskog doma koji može zaposliti druge radnike ovisno o broju i vrsti korisnika i u skladu s propisanim minimalnim uvjetima, a u obavljanju usluge mogu sudjelovati i članovi obitelji pružatelja usluge koji s njim žive, sa i bez zasnivanja radnog odnosa (članak 175.). Predstavnik obiteljskog doma mora imati najmanje srednju stručnu spremu, zdravstvenu sposobnost i sposobnost njege i zadovoljavanja potreba korisnika (članak 176.), a

zapreku predstavljaju određene bolesti, poremećeni obiteljski odnosi te kaznene i prekršajne sankcije odnosno postupci u tijeku (članak 177.).

Ni prostorni uvjeti nisu osobito zahtjevni. Pravilnikom o minimalnim uvjetima za pružanje socijalnih usluga („Narodne novine“, 40/14, 66/15 i 56/20, u daljnjem tekstu: Pravilnik) propisano je da objekt treba biti u naselju ili u njegovoj blizini i prometno povezan te imati prilaz prijevoznim sredstvima. Mora imati spavaonice (najviše trokrevetne, s najmanje 4 m² po korisniku, neprolazne, s grijanjem i dnevnim svjetlom i mogućnošću prozračivanja), prostor za dnevni odmor (grijan, s dnevnim svjetlom i s mogućnošću zračenja), kupaonicu i zahod (jedan za do 6 korisnika, a može biti u sklopu kupaonice), prostoriju za pranje posuđa, pripremu i serviranje hrane te prostor za skladištenje (članci 17. i 18.).

1.3. Tržišna potreba za uslugama obiteljskih domova

Pružatelji usluge smještaja za starije i teško bolesne osobe kojima je osnivač Republika Hrvatska financiraju se iz državnog proračuna prema rashodima poslovanja. Decentralizirani domovi (s osnivačkim pravima prenesenima na županije / Grad Zagreb) također se financiraju prema rashodima, bez obzira na broj pruženih usluga, ali iz dva izvora: iz proračuna jedinica područne (regionalne) samouprave i iz državnog proračuna. Privatni pružatelji usluga u bitno su drukčijoj situaciji, jer njihova djelatnost podliježe tržištu. Njima se financiraju troškovi samo za korisnike za koje su usluge ugovorene na teret državnog proračuna. Postojanje tri modela financiranja ovisna o osnivaču dovodi u neravnopravni položaj i korisnike (MDPMS, 2017, str. 19.), jer je u dijelu domova cijena smještaja ispod tržišne budući da država nadoknađuje razliku (Bađun, 2017, str. 38). Ti domovi imaju duge, mnogim starijim osobama nedostižne, liste čekanja za smještaj po povoljnijim cijenama.

Zbog tog godinama neriješenog problema postoji nezadovoljena potražnja, osobito za smještajem pristupačnije cijene. Zbog porasta broja starijih osoba (Državni zavod za statistiku [DZS], 2019) i promijenjenog načina života koji ograničava ili onemogućuje mogućnost skrbi unutar obitelji, problem smještaja za starije i teško bolesne osobe je sve izraženiji, a javne usluge to nisu ni približno pratile.

Kako bi se procijenila potreba za tuđom pomoći, starije stanovništvo se dijeli u tri skupine: mlađa 65-74, srednja 75-84 i stara 85 i više godina, s tim da je u staroj skupini učestalo potrebna cjelodnevna skrb i usluga smještaja (MDOMS, 2017, str. 6.-8.). Prema procjenama za 2017. godinu (DZS, 2019), osoba u toj kategoriji ima 83.425, a smještajni kapaciteti su raspoloživi samo za svaku treću osobu (35,26 % njih).

Uslugu smještaja za starije osobe u Hrvatskoj pružaju sljedeći institucionalni i izvaninstitucionalni pružatelji usluga:

Tablica 2. Broj i kapaciteti pružatelja usluge smještaja za starije osobe, stanje 31.12.2016.

Vrste pružatelja usluga	Broj	Kapacitet	
	f	f	%
Institucionalni smještaj			
državni domovi	3	171	0,58
županijski (decentralizirani) domovi	45	10.801	36,72
domovi drugih osnivača	112	7.604	25,85
druge pravne osobe bez osnivanja doma	95	1.811	6,16
Ukupno	255	20.387	69,31
Izvaninstitucionalni smještaj			
Obiteljski domovi	361	5.549	18,87
Udomitelji*	1.544	3.478	11,82
Ukupno	1.905	9.027	30,69
Sveukupno	2.160	29.414	100,00

Izvor: obrada autora prema: MDOMSP, 2017.

* podatak se odnosi na popunjenost kapaciteta, tj. na smještene starije osobe

Procjenjuje se da sredinom 2017. godine ima 818.300 stanovnika starijih od 65 godina koji čine 19,84% ukupne populacije (DZS, 2019., str. 7), tako da postojeći kapacitet od 29.414 smještajnih mjesta „pokriva“ njih svega 3,59%, uz velike razlike među županijama, od 2,20% do 6,7%. Hrvatska po tome zaostaje od Austrije, koja u domovima za starije osobe i domovima za njegu raspolaže smještajnim kapacitetima za 4,7% stanovništva starijeg od 65 godina (MDOMSP, 2017). Kapaciteti domova u Sloveniji također su razmjerno veći nego u Hrvatskoj i u 2016. godini iznose oko 20.100 mjesta (Bađun, 2017, str. 25), pokrivajući oko 5,51% stanovnika starijih od 65 godina, njih 364.992 (Hrvatska turistička zajednica, 2015, str. 3).

Obiteljski domovi su nakon udomiteljskih obitelji najbrojniji među pružateljima usluga te obuhvaćaju čak 18,9% od ukupnog broja smještenih starijih i nemoćnih osoba.

2. CILJ RADA I ISTRAŽIVAČKA PITANJA

Namjena je ovog rada odgovoriti na sljedeća istraživačka pitanja:

1. utvrditi zastupljenost obiteljskih domova koji pružaju socijalne usluge smještaja starijim i teško bolesnim osobama: broj, teritorijalnu rasprostranjenost, kapacitete, popunjenost, raspon cijena i ukupne godišnje prihode te ispitati povezanost prosječne najniže cijene i kupovne moći izražene bruto domaćim proizvodom (BDP),
2. ustanoviti u kojoj mjeri ovaj vid obiteljskog poduzetništva generira otvaranje novih radnih mjesta (samozapošljavanjem i zapošljavanjem) i kojih.

Cilj je rada, temeljem utvrđenih podataka, ukazati na postojeće i buduće potencijale u ovom specifičnom vidu obiteljskog poduzetništva u Hrvatskoj.

3. METODOLOGIJA PROVEDENOG ISTRAŽIVANJA

3.1. Izvori podataka

Kao izvor primarnih podataka, kroz tri uzastopne godine, 2017., 2018. i 2019., sa stanjem na dan 31. prosinca, proveden je anketni postupak s predstavnicima obiteljskih domova, kako bi se prikupili podaci svih obiteljskih domova u Hrvatskoj za starije i teško bolesne osobe relevantni za ovo istraživanje.

3.2. Ispitanici

Anketnim postupkom obuhvaćena je ukupna populacija predstavnika aktivnih obiteljskih domova za starije i teško bolesne osobe te ostvaren 98,1%-tni (2017.), 100%-tni (2018.) i 99,8 %-tni odaziv (2019. godine).

3.3. Upitnici

Upitnici za 2017., 2018. i 2019. godinu sadrže pitanja o vrsti i lokaciji obiteljskog doma, odobrenom kapacitetu, broju i strukturi korisnika (prema dobi, spolu, funkcionalnoj sposobnosti i vrsti i razlozima smještaja, pravnom temelju smještaja i izvorima plaćanja), broju i strukturi zaposlenih radnika i članova obitelji te najnižoj i najvišoj cijeni usluge smještaja.

3.4. Postupak istraživanja

Anketiranje je provedeno namjenski izrađenim upitnicima koji su respondentima dostavljeni elektronskim putem, zajedno s metodološkim uputama. U daljnjim telefonskim kontaktima respondenti su motivirani za puni odaziv i po potrebi su im dana dodatna pojašnjenja i tehnička pomoć vezano za njihovo popunjavanje.

3.5. Obrada podataka

Podaci su obrađeni u programu IBM SPSS Statistic 20, koristeći standardne postupke deskriptivne statistike, a od inferencijalne statistike Personov koeficijent korelacije.

4. PRIKAZ I RASPRAVA REZULTATA

U vezi s prvim istraživačkim pitanjem, u potpoglavljima 4.1., 4.2. i 4.3. prikazuju se podaci o broju i teritorijalnoj rasprostranjenosti, kapacitetu i popunjeno sti te cijenama smještaja, na čemu se temelji i izračun minimalnih ukupnih prihoda.

4.1. Broj, kapacitet i popunjenost obiteljskih domova

Iz tablice 3 razvidno je da postupno raste broj i ukupan smještajni kapacitet obiteljskih domova, kao i broj korisnika. Kontinuirane stope rasta kapaciteta (2019. prema 2018. godini 8,6%) uz istovremeni rast prosječnog broja smještenih korisnika po domu, rezultat su novoregistriranih obiteljskih domova, ali i proširenja postojećih smještajnih kapaciteta.

Tablica 3. Broj aktivnih obiteljskih domova (OD) za starije i teško bolesne odrasle osobe, kapacitet i broj korisnika, stanje na dan 31. prosinca 2017., 2018. i 2019. godine

Broj, kapacitet i broj korisnika OD	2017.	2018.	2019.
Broj aktivnih OD na dan 31.12.	361	378	400
- obuhvaćeni istraživanjem	354	378	399
- nisu obuhvaćeni istraživanjem	7	0	1
Ukupni kapacitet aktivnih OD na dan 31.12.*	5.843	6.174	6.608
- stopa rasta u odnosu na prethodnu godinu (%)	5,4	7,1	8,6
- prosječni smještajni kapacitet	16,19	16,33	16,52
Ukupno korisnika na dan 31.12.	5.146	5.513	5.989
- prosječna popunjenost kapaciteta (%)	88,07	89,29	90,63

Izvor podataka: anketno istraživanje autora.

* Za one koji se nisu odazvali anketiranju (7 u 2017. i 1 u 2019. godini) kapacitet je utvrđen na temelju podataka Ministarstva za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku [MDOMSP] (2020).

S ukupno 5.989 korisnika u 2019. godini, obiteljski domovi predstavljaju značajnu kategoriju pružatelja usluga za starije i teško bolesne osobe. Također, ova djelatnost ostvaruje vrlo visok stupanj iskorištenosti smještajnih kapaciteta (90,63% u 2019. godini),

4.2. Teritorijalna rasprostranjenost obiteljskih domova

Teritorijalna rasprostranjenost aktivnih obiteljskih domova za starije i teško bolesne osobe prikazana u tablici 4 (rangirano po ukupnom kapacitetu smještaja), potvrđuje da su se obitelji u svim županijama opredijelile da svoje nekretnine, ljudske i druge resurse angažiraju u ovoj djelatnosti.

Tablica 4. Županijska rasprostranjenost i kapaciteti obiteljskih domova, stanje na dan 31 prosinca 2017., 2018. i 2019. godine

Ra-ng	ŠŽ	Županija	Broj OD			Kapacitet OD		
			2017.	2018.	2019.	2017.	2018.	2019.
1	19	Dubrovačko-neretvanska	4	3	3	46	32	32
2	9	Ličko-senjska	3	2	2	48	38	38
3	11	Požeško-slavonska	4	3	3	60	37	43
4	15	Šibensko-kninska	3	6	5	49	97	77
5	20	Međimurska	7	7	7	117	106	103
6	2	Krapinsko-zagorska	11	12	13	158	183	190
7	18	Istarska	9	12	12	137	170	190
8	10	Virovitičko-podravska	10	11	12	168	180	204
9	6	Koprivničko-križevačka	13	16	16	195	229	228
10	16	Vukovarsko-srijemska	17	17	17	282	290	284
11	13	Zadarska	14	15	17	234	249	293
12	17	Splitsko-dalmatinska	13	14	16	249	276	310
13	5	Varaždinska	20	18	20	334	299	339
14	3	Sisačko-moslavačka	22	23	25	308	324	365
15	12	Brodsko-posavska	18	19	21	320	340	374
16	7	Bjelovarsko-bilogorska	24	23	24	382	384	385
17	8	Primorsko-goranska	19	20	25	343	369	456
18	14	Osječko-baranjska	31	30	29	490	480	465
19	21	Grad Zagreb	32	36	34	521	590	577
20	4	Karlovačka	33	37	39	530	615	660
21	1	Zagrebačka	54	54	60	872	886	995
		Ukupno aktivnih OD	361	378	400	5.843	6.174	6.608

Izvor podataka: anketno istraživanje autora.

Distribucija obiteljskih domova ne odražava samo postojeću tržišnu ponudu i potražnju za ovom vrstom usluge u određenoj županiji, nego je rezultat više varijabli, ovisno o ukupnim gospodarskim okolnostima i obilježjima određenog teritorijalnog područja i susjednih područja (jer se radi o usluzi kod koje korisnici mogu biti i iz druge regije) te resursima kojima poduzetnik raspolaze, zbog kojih poduzetnički orijentirane obitelji iz različitih razloga (bilo iz prilike, bilo iz nužde) odabiru obiteljski dom kao samostalnu djelatnost i izvor prihoda.

4.3. Cjenovna prilagodba i izračun minimalnih ukupnih prihoda

Većina obiteljskih domova nema jedinstvenu cijenu (takvih je svega 19 od 399 u 2019. godini) jer pružaju različite modalitete smještaja i usluge različite složenosti (I., II. i III. stupnja, ovisno o funkcionalnoj ovisnosti korisnika), zbog čega se u istraživanju tražila najniža i najviša cijena usluge.

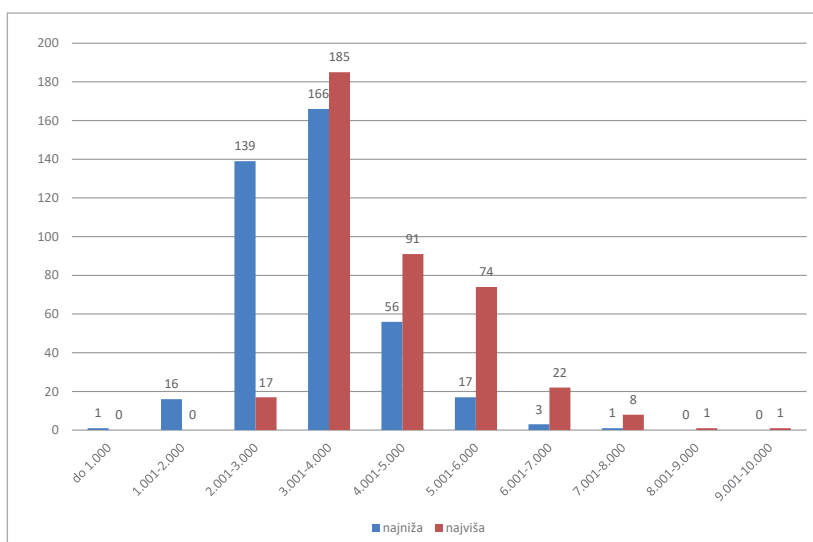
Podaci u tablici 5 pokazuju da se radi o širokom rasponu cijena, što se odnosi i na najniže i na najviše cijene. U promatranom trogodišnjem razdoblju najniža cijena se kretala od 1.000 do 8.000 kuna, a najviša od 2.000 do čak 10.000 kuna. Varijabilitet cijena je razvidan i iz pripadajućih standardnih devijacija i distribucije prikazane na slici 1.

Tablica 5. Najniža i najviša cijena smještaja (raspon, M, σ) i minimalni ukupan prihod obiteljskih domova (u kunama), stanje na dan 31. prosinca 2017., 2018. i 2019. godina

Cijena smještaja i minimalni prihod	2017.	2018.	2019.
Raspon najnižih cijena (od - do)	1.700 - 6.000	1.000 - 8.000	1.000 - 8.000
Raspon najviših cijena (od - do)	2.000 - 8.000	2.500 - 9.000	2.500 - 10.000
Prosječna najniža cijena (M)	3.243	3.347	3.471
Standardna devijacija (σ)	825,20	910,45	925,09
Prosječna najviša cijena (M)	4.174	4.324	4.521
Standardna devijacija (σ)	1.092,94	1.123,40	1.174,95
Minimalni mjesečni ukupan prihod	16.676.418	18.543.900	20.879.810
Minimalni godišnji ukupan prihod	200.117.016	222.526.800	250.557.720

Izvor podataka: anketno istraživanje autora.

Slika 1. Distribucija najnižih i najviših cijena (u kunama), stanje 31. prosinca 2019.

Izvor podataka: anketno istraživanje autora.

Ukupan mjesečni prihod je formiran na način da je broj korisnika svakog pojedinačnog obiteljskog doma pomnožen s pripadajućom najnižom cijenom pa su i mjesečni i godišnji prihod iskazani u minimalnih vrijednostima. Premda je realni ukupan prihod veći jer je dio korisnika smješten po višim cijenama, već i minimalni godišnji ukupan prihod koji iznosi više od 250 milijuna kuna u 2019. godini predstavlja značajan financijski rezultat.

Formiranje cijena u obiteljskim domovima ne odražava samo kvalitetu smještaja i složenost pružene usluge, već je podložno i drugim brojnim činiteljima. Dio obiteljskih domova nalazi se u velikim centrima, ali osobito su rasprostranjeni u malim mjestima, često i u poljoprivrednim područjima, što i jest razlog da se u ponudi najjeftinijih obiteljskih domova nalaze i mjesečne cijene smještaja od 1.500, 1.200, 1.100, pa čak i 1.000 kuna.

Podaci o cijenama odražavaju prilagodbu lokalnom okruženju, standardu i kupovnoj moći, s tim da je u ovoj djelatnosti moguće i privlačenje korisnika iz susjednih skupljih županija, ali čak i susjednih zemalja gdje smještaj ima veću cijenu, npr. iz Slovenije, u pogranično smještenim domovima (Zore, 2020).

U Hrvatskoj postoje vrlo velike razlike između pojedinih županija u dostignutom standardu, što se može iskazivati i analizirati BDP-om po stanovniku te BDP-om po stanovniku po standardu kupovne moći (SKM) kao objektivnim pokazateljem. Podaci po pojedinom županijama prikazani su u tablici 6 (rangirano po prosječnoj najnižoj cijeni).

Tablica 6. Vrijednosti BDP po stanovniku prema standardu kupovne moći (SKM), 2017. i prosječne najniže i najviše cijene smještaja i minimalnog mjesečnog prihoda obiteljskih domova 2019., usporedno po županijama

Rang	ŠŽ	Županija	2019. (prosjeak)			2017.		Pearson r
			najniža cijena	najviša cijena	minim. prihod	BDP* (eura)	SKM (%)*	
			1	2	3	4	5	6
1	11	Požeško-slavonska	2.233	3.400	28.167	6.649	34,5	r (1,4)=0,648 p<0,01
2	16	Vukovarsko-srijemska	2.689	3.565	44.241	6.974	36,2	
3	7	Bjelovarsko-bilogorska	2.763	3.436	40.838	7.937	41,2	
4	6	Koprivničko-križevačka	2.821	3.658	39.424	9.030	46,8	
5	10	Virovitičko-podravska	2.825	3.727	44.825	6.445	33,4	
6	3	Sisačko-moslavačka	2.841	3.646	38.960	8.256	42,8	
7	14	Osječko-baranjska	2.928	4.041	42.138	9.069	47,0	
8	12	Brodsko-posavska	2.994	4.114	44.270	6.687	34,7	
9	20	Međimurska	3.089	3.479	44.866	9.957	51,6	
10	4	Karlovačka	3.257	4.301	48.677	8.669	45,0	
11	5	Varaždinska	3.319	4.172	51.779	10.122	52,5	
12	1	Zagrebačka	3.562	4.556	53.449	9.042	46,9	

Nastavak Tablice 6

Rang	ŠŽ	Županija	2019. (prosjeak)			2017.		Pearson r
			najniža cijena	najviša cijena	minim. prihod	BDP* (eura)	SKM (%)*	
13	2	Krapinsko-zagorska	3.600	4.725	48.483	7.764	40,3	r (1,4)=0,648 p<0,01
14	17	Splitsko-dalmatinska	3.688	5.688	66.450	9.145	47,4	
15	9	Ličko-senjska	4.000	5.250	67.500	9.276	48,1	
16	21	Grad Zagreb	4.090	5.598	61.478	20.850	108,2	
17	13	Zadarska	4.300	5.324	71.124	9.866	51,2	
18	8	Primorsko-goranska	4.716	5.596	73.880	14.526	75,3	
19	15	Šibensko-kninska	4.800	5.920	69.000	9.714	50,4	
20	18	Istarska	5.017	6.358	74.892	14.866	77,1	
21	19	Dubrovačko-neretvanska	5.167	6.333	57.000	12.575	65,2	
		Prosječno:	3.471	4.521	52.926	11.893	61,7	

Izvor podataka ad 1, 2, 3 i 6: anketno istraživanje autora; ad 4 i 5: DZS (2020).

Prema zadnjim dostupnim podacima (DZS, 2020), Hrvatska je 2017. godine dosegla BDP po stanovniku po SKM od 61,7% prosječnog standarda Europske unije (EU). Međužupanijske razlike su velike pa npr. Požeško-slavonska i Vukovarsko-srijemska županija, pored toga što dosežu tek trećinu EU prosjeka i unutar Hrvatske imaju tri puta manji standard od Grada Zagreba, odnosno dva puta manji od Istarske županije, a upravo te županije imaju i najnižu razinu prosječnih najnižih cijena (2.233 i 2.689 kuna). Pearsonov koeficijent korelacije između županijskog BDP-a i prosječne najniže cijene po obiteljskom domu u županiji upućuje na srednje visoku povezanost ($r=0,648$) i statistički je značajan ($p<0,01$).

Te okolnosti su važne za dio korisnika jer i onima s manjim platežnim mogućnostima ponuda obiteljskih domova može biti dostupna. Prosječna mirovina u Hrvatskoj prema podacima za prosinac 2019. iznosila je 2.507 kuna, a za srpanj 2020. godine 2.525 kuna (Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje, 2020, str. 37 i 82). U 2019. godini, 55 obiteljskih domova (13,8%) s 871 smještajnim mjestom imalo je najnižu cijenu ispod prosječne mirovine.

Obiteljski domovi se, dakle, cjenovno prilagođavaju tržišnim okolnostima, na što su i prisiljeni jer spadaju u onu kategoriju pružatelja usluga čiji rashodi nisu sufinancirani. Ostaje međutim pitanje standarda kvalitete uz tako niske cijene te općenito pitanje (ne)dostatnosti državnog nadzora nad radom pružatelja usluga i zadovoljavanjem potreba korisnika.

Nedavnim izmjenama i dopunama Pravilnika od 13. svibnja 2020. godine, bitno su promijenjeni uvjeti koji se odnose na obiteljsku kuću u kojoj se djelatnost obavlja. Uz pojačane tehničko-sigurnosne zahtjeve, obiteljski prostor i prostor obiteljskog doma sada moraju biti u istom objektu (članak 15. stavak 3). Usklađenje treba provesti u roku od godinu dana od dana stupanja Pravilnika na snagu, što je promjena u (pre)kratkom roku za poduzetnike koji su već investirali sukladno prethodnim odredbama.

4.4. Otvorena nova radna mjesta

U vezi s drugim istraživačkim pitanjem, za sve vrste radnih mjesta prikupljeni su podaci o broju sati rada tjedno, a u tablici 7 prikazuje se izračunski broj radnika (broj sati rada tjedno/40), na određeno i neodređeno vrijeme te ukupno.

Tablica 7. Broj zaposlenih radnika na neodređeno i određeno radno vrijeme (NV, OV) i ukupno na dan 31. prosinca 2019. godine te usporedni podaci za 2017. i 2018. godinu

Rb.	Broj zaposlenika	2017.	2018.	2019.		
		Ukupno	Ukupno	NV*	OV*	Ukupno
I	Predstavnik obiteljskog doma	341,5	377,3	399,0	-	399,0
1	Od toga žene	220,5	247,8	257,0	-	257,0
II	Stručni radnici i radnici za njegu					
2	socijalni radnik VSS	3,1	5,5	3,1	0,0	3,1
3	socijalni radnik VŠS		0,1	0,1	0,0	0,1
4	stručni suradnik terapeut VSS	0,6	0,2	1,6	0,0	1,6
5	stručni suradnik terapeut VŠS	0,4	0,3	0,0	0,0	0,0
6	medicinska sestra VSS /VŠS	36,3	31,4	28,5	5,3	33,8
7	medicinska sestra SSS	278,9	259,2	224,8	25,4	250,2
8	fizioterapeut VŠS	7,9	8,0	7,0	1,0	8,0
9	fizioterapeut SSS	23,8	17,3	21,5	3,1	24,6
10	njegovatelj/ica	872,1	966,6	858,5	165,1	1.023,5
11	gerontodomačica	37,1	27,2	14,0	4,0	18,0
12	Ostali	68,4	55,1	43,0	6,3	49,3
13	Ukupno ad II (2-12)	1.328,4	1.370,7	1.202,0	210,2	1.412,2
14	Od ukupnog broja, žene	1.170,6	1.240,3	1.116,4	190,5	1.306,8
III	Računovodstveno-administrativni radnici					
15	financije i računovodstvo	15,4	12,1	5,8	0,0	5,8
16	administrativni radnici	7,8	6,5	13,3	1,0	14,3
17	Ostali	3,5	0,8	3,3	0,0	3,3
18	Ukupno ad III (15-17)	26,7	19,4	22,3	1,0	23,3
19	Od ukupnog broja, žene	17,9	14,3	13,2	1,0	14,2

Nastavak Tablice 7

Rb.	Broj zaposlenika	2017.	2018.	2019.		
		Ukupno	Ukupno	NV*	OV*	Ukupno
IV	Tehničko i pomoćno osoblje					
20	ekonom	5,9	4,0	3,8	0,0	3,8
21	vozač	4,8	1,5	1,1	0,0	1,1
22	skladištar	0,5	1,5	0,5	0,0	0,5
23	kućni majstor/kotlovnica	17,9	14,8	15,8	1,0	16,8
24	kuhar	113,9	126,2	111,1	18,0	129,1
25	pomoćni radnik u kuhinji	34,1	32,9	30,0	5,5	35,5
26	čistačica	87,1	96,2	88,0	16,5	104,5
27	pralja/ glačara	5,3	3,0	4,0	0,5	4,5
28	Ostali	13,4	12,1	15,5	3,8	19,3
29	Ukupno ad IV (20-28)	282,7	292,0	269,8	45,3	315,0
30	Od ukupnog broja, žene	199,8	208,0	197,8	36,8	234,5
V	Sveukupno I - IV	1.979,3	2.059,3	1.893,0	256,4	2.149,4
32	Od sveukupnog broja, žene	1.608,7	1.710,3	1.584,3	228,2	1.812,6

Izvor podataka: anketno istraživanje autora.

* Ne pribrajaju se zamjene za bolovanje i rođiljni/roditeljski dopust

Od ukupnog broja od 2.149,4 zaposlenika u 2019. godini, najčešće zaposleno osoblje čine njegovatelj/ce, medicinske sestre sa SSS, kuhari/ce i čistačice, a u pogledu spolne strukture, među osobljem prevladavaju žene (84,3%).

Tablica 8. Broj članova obitelji koji obavljaju poslove u obiteljskom domu, usporedne vrijednosti od 31. prosinca 2017., 2018. i 2019. godine

Članovi obitelji koji rade u obiteljskom domu	2017.	2018.	2019.
Članovi obitelji (uključujući i predstavnika doma) zaposleni u domu na neodređeno vrijeme	447	501	660
Članovi obitelji zaposleni u obiteljskom domu na određeno vrijeme	20	14	9
Članovi obitelji koji rade u obiteljskom domu bez zasnivanja radnog odnosa	397	391	489
Ukupno	864	906	1.158

Izvor podataka: anketno istraživanje autora.

Iz tablice 8 je razvidno da se od prethodno navedenih 2.149,4 zaposlenika njih 669 odnosi na članove obitelji (uključujući i predstavnika doma) zaposlene u domu. Još je 489 članova obitelji angažirano bez zasnivanja radnog odnosa.

U obiteljskim je domovima u radni odnos na neodređeno i određeno vrijeme zaposleno prosječno 1,68 članova obitelji (669/399) i 3,71 vanjskih radnika (1.480,4/399). Uz članove obitelji bez zasnivanja radnog odnosa, u obiteljskom domu prosječno je angažirano 6,61 osoba.

Spomenutim izmjenama i dopunama Pravilnika povećan je propisani broj stručnih radnika i radnika za njegu, s tim da već krajem 2019. godine domovi iskazuju više od propisanog, prosječno 4,24 takva radnika po domu. Nova obaveza zapošljavanja stručnih radnika: socijalnog radnika (0,14 do 0,2 izvršitelja), stručnog suradnika terapeuta (0,2) i u nekim slučajevima i fizioterapeuta (0,2) mogla bi se pokazati čak i ulaznom barijerom, zbog problema (ne)dostupnosti stručnog kadra na ukupnom području Hrvatske.

U uvjetima nezaposlenosti i nedovoljnog broja radnih mjesta, zakonska mogućnost otvaranja obiteljskih domova naišla je na interes i postepeno zaživjela. Tome su, uz spomenutu nesaturiranu potražnju i problem nezaposlenosti, doprinijele i nekretnine u privatnom vlasništvu kao neangažirani resursi (osobito u manjim mjestima i manje razvijenim područjima) koje su se mogle uz malu ili dostižnu investiciju uskladiti s propisanim uvjetima za ovu djelatnost.

U jednom primjeru za koji je objavljen poslovni plan, adaptacija kuće i opremanje obiteljskog doma kapaciteta 20 osoba iznosili su prema troškovniku 580.000 kuna (Žitnjak, 2018) pa bi cijena novootvorenog radnog mjesta iznosila 73.698 kuna, odnosno 10.311 eura. Izgradnja i opremanje novog objekta zahtijevalo bi veću investiciju koja se u jednom radu za starački dom s 22 smještajna mjesta procjenjuje na oko 1,8 milijuna kuna (Asančaić i dr., 2015). Polazeći od te procjene, ne uzimajući u obzir amortizaciju, postojeći obiteljski domovi s 6.608 smještajnih mjesta i s 2.149 zaposlenika, predstavljali bi angažirani kapital od oko 541 milijun kuna, uz prosječnu cijenu radnog mjesta od 251.584 kuna odnosno 33.545 eura.

Promišljenom politikom regulacije i praćenja, resursi se mogu usmjeravati u odabrane i poželjne ciljeve. U području obiteljskih domova kao jedne od sastavnica socijalne skrbi financirane privatnim sredstvima, to se uspjelo ostvariti.

S obzirom na ostvarena radna mjesta koja znače egzistenciju za 400 obitelji i 1.480 vanjskih zaposlenika, kao i pretpostavljeno buduće otvaranje radnih mjesta, opravdano je smatrati da je riječ o značajnoj i perspektivnoj djelatnosti za koju bi država trebala razmotriti ciljane mjere i poticaje (uz sufinanciranje samozapošljavanja i zapošljavanja, pokriće dijela kamata po kreditu i druge mjere).

5. ZAKLJUČCI

Otvaranjem zakonske mogućnosti za rad obiteljskih domova, s više od 6.600 smještajnih mjesta, odnosno 19% sveukupnih kapaciteta u 2019. godini, uspio se smanjiti raskorak između raspoloživih mjesta i stvarnih potreba za socijalnom uslugom smještaja.

Time se kumulativno ostvarilo i niz drugih poželjnih ciljeva. Angažirani su brojni neaktivirani resursi, često u manjim sredinama i u ruralnim dijelovima Hrvatske gdje nema indu-

strije niti druge ponude radnih mjesta. Postignuto je zapošljavanje, prvenstveno žena, osoba srednjeg i nižeg obrazovnog statusa, dio kojih je u zrelijoj dobi, koje su teže zapošljive. Uz zbrinjavanje skoro 6.000 korisnika, svoju egzistenciju osiguralo je 400 obitelji, a otvoreno je ukupno 2.149 radnih mjesta, od čega čak 88% u stalnom radnom odnosu, među kojima je 1.480 vanjskih zaposlenika.

Obiteljski domovi su se pokazali cjenovno prilagodljivima situacijskim okolnostima i potrebama tržišta (cijene u rasponu 1.000 do 10.000 kuna, korelacija između županijskih BDP-a i prosječne najniže cijene $r=0,648$), ostvarujući minimalni godišnji ukupan prihod veći od 250 milijuna kuna, što se za obiteljsko poduzetništvo u ovoj djelatnosti može smatrati značajnim postignućem.

Zbog nedovoljnih kapaciteta domova i ostalih institucionalnih pružatelja usluge smještaja te očekivanog porasta potražnje, otvorene su daljnje mogućnosti razvoja ovog vida obiteljskog poduzetništva i novih radnih mjesta u području socijalnih usluga.

FAMILY HOMES AS A GROWING FORM OF FAMILY ENTREPRENEURSHIP AND THE WAY OF PROVIDING NEW WORKPLACES

Narcisa Manojlović, MSc

Ministry of Labour, Pension System, Family and Social Policy

Ulica grada Vukovara 78, 10 000 Zagreb, Croatia

e-mail: narcisa.manojlovic@zg.t-com.hr

ABSTRACT

As from 2003, in the Republic of Croatia there are legal possibilities for the provision of social accommodation services for the elderly and seriously ill persons (for up to 20 beneficiaries) in family homes. This has enabled a completely new form of family entrepreneurship in the field of social welfare, which did not exist before, where the growth of supply and demand has been continuously recorded since then. The survey research, which included the total population of active family homes in the Republic of Croatia, successively in 2017, 2018 and 2019, has established their number and territorial distribution, capacity and number of users, price range, calculation of minimum total income, as well as the number and profiles of their employees, including engaged family members and external employees. Thanks to unsaturated and evergrowing demand for accommodation services, it turned out that the offer for family homes for elderly and seriously ill persons was present in all counties and by 2019 was increased to 400 active family homes and close to 6,000 users, with the prospect of further growth. It was found that, on average, more than 6 people were employed in a family home, in an approximate ratio of 2 family members to 4 external employees. Since family homes to a good extent engage the "unused" material and human resources that families have at their disposal (unemployed family members, existing facilities and equipment, and in rural households agricultural resources), the cost of a newly created job is relatively low. That makes this entrepreneurial activity even more important, especially because it is being developed in less developed areas, and is also an opportunity for people of lower employability (older people, people with lower educational status, women). It can be concluded that family homes are not a negligible factor in employment, now and in the future. The research has also revealed considerable differences in prices of accommodation services, as a result of their price adjustment to market requirements and purchasing power. It certainly also results in significant deviations in service quality and accommodation conditions. Since socially vulnerable groups are concerned, this will certainly require more systematic state supervision and greater investment by family home representatives in the future.

Keywords: family entrepreneurship; family homes; job creation; the cost of a newly created job

LITERATURA

1. Asančaić, A., Plazibat, O., Vukoja, I. i Vukoja, M. (2015). Pokretanje doma za starije i nemoćne u Požeško-slavonskoj županiji. *Medicina familiaris Croatica*, 23(2), 61-66. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/149241> (5. rujna 2020.)
2. Bađun, M. (2017). Financiranje domova za starije i nemoćne osobe u Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 24(1), 19-42.
3. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2019). *Žene i muškarci u Hrvatskoj, 2019*. Preuzeto s https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/menandwomen/men_and_women_2019.pdf (18. kolovoza 2020.)
4. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2020). Priopćenje broj 12.1.3. od 14.02.2020.: *Bruto domaći proizvod za Republiku Hrvatsku, NKPS 2012. - 2. razina i županije u 2017. godini*. Preuzeto s https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/12-01-03_01_2020.htm (18. kolovoza 2020.)
5. European Commission, Expert evaluation network (2013). *Job creation as an indicator of outcomes in ERDF programmes, Synthesis report*. August 2013. Preuzeto s https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/evaluations/2013/expert-evaluation-network-2013-job-creation-as-an-indicator-of-outcomes-in-erdf-programmes (20. kolovoza 2020.)
6. Hrvatska demokratska zajednica (2020). *Sigurna Hrvatska : Program za izbore za Hrvatski sabor 2020*. Lipanj 2020. Preuzeto s https://www.hdz.hr/userfiles/pdf/Sigurna_Hrvatska_Program2.pdf (30. kolovoza 2020.)
7. Hrvatska turistička zajednica (2015). *Slovenija: Profil emitivnog tržišta - izdanje 2015*. Preuzeto s <https://www.htz.hr/sites/default/files/2016-11/Slovenija-Profil-trzista-izdanje-2015-.pdf> (25. kolovoza 2020.)
8. Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje, (2020). *Statističke informacije Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje*. Broj 7/2020. (4. rujna 2020.)
9. Jurčić, Lj. (2020). Analiza izbornih programa : I SDP i HDZ se ponašaju kao ured Europske unije u Hrvatskoj; a mi trebamo vladu koja će se baviti hrvatskim gospodarstvom - intervju. *Direktno*. Preuzeto s <https://direktno.hr/direkt/jurcic-za-direktno-i-sdp-i-hdz-se-ponasaju-kao-ured-europske-unije-u-hrvatskoj-a-mi-trebamo-vladu-koja-ce-se-baviti-hrvatskim-gospodarstvom-196922/> (25. kolovoza 2020.)
10. Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku [MDOMSP] (2020). *Evidencija fizičkih osoba koje profesionalno pružaju socijalne usluge*. Preuzeto s <https://mdomsp.gov.hr/UserDocImages/Registri%20i%20evidencije/Evidencija%20fizi%C4%8Dkih%20osoba%20koje%20profesionalno%20pru%C5%BEaju%20socijalne%20usluge%202019-10.11.pdf> (3. siječnja 2020.)
11. Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku [MDOMSP] (2017). *Strategija socijalne skrbi za starije osobe u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2017.-2020*. Preuzeto s <https://mdomsp.gov.hr/UserDocImages//Vijesti2017//Strategija%20socijalne%20skrbi%20za%20starije%20osobe%20u%20RH%20za%20razdoblje%20od%202017.-2020.%20g.pdf> (3. siječnja 2020.)
12. Pravilnik o minimalnim uvjetima za pružanje socijalnih usluga („Narodne novine“, 40/14, 66/15 i 56/20). Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2020_05_56_1125.html (1. rujna 2020.)
13. Puškarić, K. (2019). Istražujemo: Otvaranje novog radnog mjesta stoji od 100.000 kuna do tri milijuna. *Lider*, 715 (XV), 27-31.

14. Think tank Populari (2016). *Bajke i druge priče: 100 000 novih radnih mjesta u Bosni i Hercegovini – Izmišljena izborna obećanja*. Preuzeto s http://populari.org/wp-content/uploads/2018/05/bajke_i_druge_price_izvjestaj.pdf (25. kolovoza 2020.)
15. Udovičić, A. (2011). Malo i srednje poduzetništvo u Hrvatskoj s osvrtom na obiteljsko poduzetništvo. *Učenje za poduzetništvo*, 1 (1), 405-416. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/130171> (1. rujna 2020.)
16. Vlada Republike Hrvatske (2020). *Program Vlade Republike Hrvatske za 2020. - 2024. godinu*. Preuzeto s <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/ZPPI/Dokumenti%20Vlada/Program%20Vlade%20Republike%20Hrvatske%20za%20mandat%202020.%20-%202024..pdf> (29. kolovoza 2020.)
17. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o socijalnoj skrbi („Narodne novine“, 103/2003). Preuzeto s <https://narodne-novine.nn.hr/search.aspx?sortiraj=4&kategorija=1&godina=2003&broj=103&rpp=10&qtype=1&pretraga=da> (1. rujna 2020.)
18. Zakon o socijalnoj skrbi („Narodne novine“, br. 157/13, 152/14, 99/15, 52/16, 16/17, 130/17, 98/19 i 64/20). Preuzeto s <https://www.zakon.hr/z/222/Zakon-o-socijalnoj-skrbi> (1. rujna 2020.)
19. Zore, J. (2018). Vse več starostnikov v hrvaške domove. *Delo*. Preuzeto s <https://www.delo.si/novice/slovenija/vse-vec-starostnikov-v-hrvaske-domove.html> (4. rujna 2020.)
20. Žitnjak, I. (2018). *Opravdanost otvaranja obiteljskog doma za starije i nemoćne osobe na području Primorsko-goranske županije* (diplomski rad). Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka.